

Список використаних джерел

1. Кропивницький М. Твори : в 6 т. / Марко Кропивницький. — К. : Держлітвидав УРСР, 1958—1960. — Т. 6. — 1960. — 672 с.
2. Мар'яненко І. О. Минуле українського театру. Зустрічі, творча праця / Іван Олександрович Мар'яненко. — К. : Мистецтво, 1953. — 184 с.
3. Мацієвська Л. Із спогадів / Лідія Мацієвська // Спогади про Марка Кропивницького. Збірник. — К. : Мистецтво, 1990. — С. 185—188.
4. Наш театр. Книга діячів українського театрального мистецтва 1915—1975. — Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто : Об'єднання митців української сцени (ОМУС), 1975. — Т. 1. — 848 с.
5. Працьовитий В. Драма «Назар Стодоля» Тараса Шевченка — феноменальне явище української культури / В. Працьовитий // Наукові записки / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Сер. : Літературознавство / за ред. М. П. Ткачука. — Вип. 40.— Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. — С. 168—187.
6. Суворин А. Хохлы и хохлушки / А. Суворин. — СПб., 1907. — 114 с.
7. Шевченко Т. Повне збір. творів : в 6 т. / Тарас Шевченко. — К. : Вид-во Акад. наук УРСР, 1963—1964. — Т. 3. — 1963. — 510 с.
8. Шевченко Т. Повне збір. творів : в 6 т. / Тарас Шевченко. — К. : Вид-во Акад. наук УРСР, 1963—1964. — Т. 6. 1964. — 643 с.
9. Шевченко Т. Усі твори в одному томі / Тарас Шевченко. — К. : Ірпінь : Перун, 2009. — 824 с.
10. Шубравський В. Є. Драматургія Т. Г. Шевченка / В. Є. Шубравський. — К. : Держлітвидав, 1961. — 120 с.

А. НОВУКОВ

Нlukhiv

SHEVCHENKO AND THEATER

The close connection of T. Shevchenko with theater, his friendship with the glorified artists such as M. Shchepkin and S. Hulak-Artemovskiy is defined in the article. Much attention is paid to the dramaturgic nature of his poetic works, in particular his poems «Kateryna», «Haydamaky», «Nevilnyk», «Tytarivna». The fragment from the historical play «Nykyta Haidai» and the melodrama «Nazar Stodolya» is analyzed.

Key words: dramaturgy, theater, Cossack, Zaporizhian Sich, folk traditions.

А. О. НОВИКОВ

г. Глухов

ШЕВЧЕНКО И ТЕАТР

В статье акцентируется внимание на тесной связи Т. Шевченко с театром, его дружбе с актерами М. Щепкиным и С. Гулаком-Артемовским, на драматургической природе значительной части его поэтического творчества, в частности поэм «Катерина», «Гайдамаки», «Невольник», «Тытаривна». Анализируются отрывок из его исторической пьесы «Никита Гайдай» и мелодрама «Назар Стодоля».

Ключевые слова: драматургия, театр, казак, Запорожская Сечь, народные традиции.

Стаття надійшла до редколегії 18.03.2015 р.

УДК 821.161.2 (Т. Бордуляк)

Н. Д. ОСЬМАК

м. Київ

l_yolkina@ukr.net

КОМПОЗИЦІЙНО-СЮЖЕТНІ ОСОБЛИВОСТІ МАЛОЇ ПРОЗИ Т. БОРДУЛЯКА (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ «ОСЬ КУДИ МИ ПІЙДЕМО, НЕБОГО!..»)

У статті розкриваються композиційно-сюжетні особливості малої прози Т. Бордуляка. Під час аналізу оповідання «Ось куди ми підемо, небого!..» серед новаторських особливостей відзначено гармонію образної системи, композиції, величезну ідейно-емоційну завантаженість, своєрідність мовної палітри. Зроблено висновок про урізноманітнення характеру конфлікту шляхом винесення соціальної дійсності в позицію «антигероя» художнього твору.

Ключові слова: оповідання, композиційно-сюжетні особливості, мова, художній образ.

Серед «китиці індивідуальностей», яка появилася в українській літературі в кінці XIX – поч. XX ст., Іван Франко називав і Тимотея Бордуляка, талановитого письменника, психолога, священника, який своїм мудрим словом захищав знедолених і скривджених, намагався покращити їх духовний світ.

При поверховому знайомстві з оповіданнями Т. Бордуляка може здатися, що він дотримується старої манери письма: та ж сама тема селянської неволі в різних її проявах, «примітивний сюжет», інколи поверхове змалювання персонажів» (Іван Франко) тощо. При детальнішому аналізі оповідань виснов-

ки будуть зовсім іншими: і щодо трактування Т. Бордуляком традиційної теми села, і щодо її художньої реалізації, зрештою, і щодо сюжетів.

Як зізнавався сам Т. Бордуляк, літературою він займався принагідно, «прихачем ... для рекреації, для заспокоєння вродженої чи, може, тільки виробленої потреби» [1, 347]. Та крім духовної потреби, Т. Бордуляк керувався ще й щирою любов'ю до пригнобленого і нещасного українського народу, намаганням допомогти себе людьми, гідними кращого життя і долі. Ось чому всі його твори «несколько примитивны по исполнению, но внушены верным наблюдением жизни и искренней любовью к рабочему люду» [1, 346].

У листі до О. Маковея Т. Бордуляк писав: «Зі взглядів артистичних дбаю о мірний ефект. Всьо стараюсь приноровити до житя, так щоби читатель міг собі подумати: так дійсно мусило бути або принаймні могло бути ... Над поодинокими творами працюю досить довго, змінюю, переписую по кілька разів: вишкрябую, вигладжую, щоби вийшло лиш добро і красно» [1, 348]. Не все, що вийшло з-під пера Т. Бордуляка, однозначне, і не все «добре» і «красно», але абсолютно все, написане ним, перейняте щирою любов'ю і вірою у кращі життєві зміни народу.

Ідеалізація сільського життя, глянцювання і його прикрашування не приваблювали Т. Бордуляка, надто багато горя, злиднів переніс письменник і бачив його в селі, а тому й, (в міру своїх сил і таланту) розповідав світу сумну правду про українське село. «Питається дальше, – пише Бордуляк у згаданому листі до О. Маковея, – звідки я беру теми та сюжети.... Теми беру з житя, а властиво, они мені самі приходять, пхаються. А позаяк житя селянське найлучче знаю, бо і сам походжу з селянського стану і в ньому обертаюся, тож і понайбільше беру теми з житя селянського» [1, 346]. А воно, це життя, було безрадіним. Безземелля, голод, непосильні податки, відсутність можливості заробити на батьківщині, примусило селян залишити рідні місця і їхати світ за очі (до Америки, Канади, Бразилії та інших країн).

Оповідання «Ось куди ми підемо, небого!..» відзначається своєрідною композицією, що гармонійно поєднує стару і нову манеру письма. Впадають в око новизна конфлікту,

викликаного самим життям, і способи його розкриття. Характер конфлікту, де в ролі «антигероя» виступає соціальна дійсність – теж належить до «новинок» малої прози кінця XIX – поч. XX ст. Не менш цікавим і оригінальним є сюжет оповідання.

Не всі старання Т. Бордуляка закінчувалися одним і тим же результатом, що можна прослідкувати на прикладі оповідання «Ось куди ми підемо, небого!...». Тема еміграції селянства, приреченого на голодну смерть в рідному краю, була близькою письменнику. Не випадково він перший реалізував її в художніх творах. Вона мучила його ще впродовж п'яти років, поки не стала «річю оклепаною» (Т. Бордуляк). Є в оповіданнях і живий, свіжий колорит, і живі люди з їх безрадіними думками, є спроба психологічного аналізу, зачинателем якого є Панас Мирний і який був доведений до філігранної техніки зрілим М. Коцюбинським і В. Стефаником.

Лірична стихія притаманна оповіданню.. У центрі уваги письменника – переживання селянської родини, доведеної до крайньої бідності, пошуки виходу із важкого становища. Подія відсутня. Вона – у перспективі, тому сюжет твору має умовний характер. Час і простір оповідання доведений до мінімуму: місце дії – селянська хата, час дії – година-дві. Опис інтер'єру – відсутній. Його замінюють окремі деталі, що вказують на соціальний стан героїв (чоловіка і жінки), їх «достатки», відсутній і портретний опис. Зовнішність чоловіка і жінки (колись і тепер) передається через взаємозакономірності персонажів, як у драмі. Портрети фольклоризовані в манері Г.Квітки-Основ'яненка: «Він молодий, здоровий, мов явір, гарний парубок з рум'яним лицем, з підкрученим вусом, з чорними кучерями, з квіткою на грудях, з хустиною за поясом, в скрипучих чоботах, а она вбрана, мов та пава, у цвітах, у биндах, гнучка, як тополя, стояла побіч него в притворі церковнім. Як они потім ступали вздовж церкви від порога аж геть до гори: він гордо, мов той князь, вона пишна, як княгиня...» [1, 56].

Письменник не дуже дбає про індивідуалізацію героїв (вони не мають навіть імен), цим підкреслюючи типовість ситуації. У такому ж стані були тисячі селян, перед якими стояла така ж проблема: що робити? Як жити далі?

Де шукати виходу? З першого речення, разом із «всезнаючим і всюдисущим» автором, ми проникаємо в настрій героїв: «Він сів кінець стола зажурений і схилив на руку важку голову та, з думками б'ючись осоружними, неначе хорий, болісно стогнав» [1, 54]. Емоційний стан героя прямо називається (зажурений, неначе хорий) і подається опосередковано (схилив на руку голову, болісно стогнав).

Відкриваючи О. Маковою «секрети» своєї поетичної творчості, Бордуляк признавався, що особливо дбав про «мірний ефект». Очевидно, малося на увазі почуття міри і симетрії: у розміщенні персонажів, їх групуванні, чергуванні викладових форм (об'єктивно-епічна розповідь, діалогізований монолог, невласне пряма мова), і симетрії фрази, особливо в мовній партії героя.

При детальному розгляді оповідання «Ось куди ми підемо, небого!...» ми помітимо не тільки бездоганне дотримання гармонії в розміщенні композиційних елементів, а й послідовну закономірність, величезну ідейно-емоційну завантаженість кожного з них. Перший абзац оповідання – це ліричний зачин-вступ, який налаштовує читача на мінорну тональність. Ще нічого не сталося, ніхто з героїв не сказав ні слова. Тихе мовчання, порушене хіба що шумом вітру, що «стару стріху дер», і цвірінькання сверщка (цвіркуна. – Н. О.).

Усе – на своїх місцях: чоловік сидить кінець стола, жінка – на лавочці, вітер – надворі, сверщок – під припічком. Упродовж всього оповідання будуть мінятися пози, жести героїв, місце, зміниться «зміст» цвірінькання сверщка. Не зміниться тільки шум вітру – вагома пейзажна деталь, що, по-перше, підкреслює бідність родини («стару стріху дер»), по-друге, підсилює зажуреність героїв, по-третє, «озвучує» оповідання, заповнюючи своїм шумом тяжку паузу в хаті. У парі з ним виступає і сверщок, тільки йому відведена одна із основних ролей – ключа-розшифрувальника підтексту оповідання. І вітер, і сверщок відіграють немаловажну й композиційну роль. Їх голоси чергуються з голосами героїв, даючи можливість перевести дух, прислухатися до самого себе, підготуватися до продовження розмови. «Обоє сиділи в тихім мовчанні, надворі зимний вітер шумів, стару стріху дер, а в хатині, десь під припічком, сверщок заливався, цвірінькотів ...» [1, 54].

Далі йде монолог-звернення чоловіка до дружини. Звернення його теж можна назвати умовним. Це скоріше роздум вголос про причини разючої зовнішньої зміни і поведінки його дружини. Минуло чотири роки і «з давньої дужої і здорової молодиці, з невсипущої щебетухи осталась лише снасть, лише тінь» [1, 54]. Вигук чоловіка «Що з тобою сталося?» має чисто риторичний характер. І він, і дружина прекрасно знають причину тих болючих змін, не знає їх читач. Чоловік не спить розповісти їх зразу. Надто важко і боляче спостерігати муки близької людини, не маючи сил і засобів допомогти їй. «Тоді хотів би я, щоби земля під мною розступилася, тогді хотів би я з тої батьківської хатини летіти геть у світ за очі, бо й світ мені не милий, і життя мені не любе, коли дивлюсь на смуток твій, на твою журбу журливу, що тебе все більше й більше підкошує і з ніг валить...» [1, 55]. Двічі вжите дієслово «хотів би» в умовному способі у сполученні з трьома крапками в кінці речення натякає на визрівання якогось плану в голові чоловіка, котрий він не наважується повідомити дружині. «Замовк на хвилю, і неначе прислухався, як надворі вітер шумів, як в хатині, під припічком, цвіркотів сверщок. Відтак похитав головою і говорив дальше» [1, 55]. Другий раз повторена картина.

Продовження обірваного монологу починається з головного: «Гей, знаю я причиноньку, чому ти так оплошила, неначе пташка пострілена. Мабуть, се клопоти щоденні, мабуть, се недостатки вперті, мабуть, се злидні люті...» [1, 55]. Інверсійна мова, рівномірні тричленні речення з неодмінною градацією (клопоти-недостатки-злидні) створюють експресивний ритм оповідання і надають мові особливої поетичності. Почуття героїв, їхні характери передаються Бордуляком засобом само- або взаємохарактеристики. Цим викликані довгі, в манері української драми другої пол. XIX ст., монологи, зіткані з періодів, ускладнені народнопоетичними порівняннями, вигуками, фразеологізмами, властивими книжковій, а не розмовній мові. Невиправдано довга розповідь чоловіка про їхнє життя-бідкування. Адже воно не тільки добре відоме дружині, а й пережите нею.

Зовсім випала з поля зору письменника героїня, до котрої звертається чоловік, та її

реакція на сказане ним; повністю відсутній сам автор. І тільки після довгого (півтора сторінки) монологу-розповіді героя про чотирирічне бідування автор знову «бере голос», щоб констатувати рухи, жести, душевний стан героїв, і, головне, проникнути в душу героїні. Невласне пряма мова органічно переходить у внутрішню: «Она оперлася плечима о піч і так сиділа, вп'яливши очі в свого чоловіка. По хвилі стали їй приходити до голови якісь думки, і з тих невиразних думок виробилася згадка (і як часто она приходила, та згадка), як-то колись, не так ще давно, они обоє були такі щасливі, такі веселі... Ах, чому те щасте лиш так коротко тривало? Она згадала, як-то недавно побіралися, як ішли до шлюбу...» [1, 56].

Невідрадні, чорні думки-спогади охопили душу нещасної жінки і наповнювали її жалем. Краса, радість, щастя так швидко промайнули. І тепер приходять тільки спогади, щоб завдати ще більшого болю і жалю. Думки жінки перериваються плачем і розрадою чоловіка. Змінюється форма викладу (діалог) і мовний лад. Надія покращити своє становище пов'язується з еміграцією до Бразилії.

Чоловік вірить, що і на їх вулиці буде свято, і переконує в цьому дружину. Ілюзорність надії на щастя підкреслена і казковістю мовної партії, і останньою фразою. «В світличці чим-

раз більше темніло, надворі вітер шумів, на хаті стріху дер, а під припічком якомсь глумливо цвіркотів сверщок...» [1, 59]. Картина повторюється втретє, художньо обрамлюючи оповідання, надаючи йому глибокого ліризму. А глумливе цвіркотіння сверщка (пригадаймо: спочатку він «заливався, цвірінкотів», потім просто «цвіркотав», нарешті, «глумливо цвіркотів») відбирає останній проблиск надії змінити життя засобом еміграції і робить її безнадійною.

Отже, композиційно-сюжетні особливості оповідання «Ось куди ми підемо, небого!..» характеризуються гармонійним поєднанням старої і нової манери письма. Трагедія селянського життя у пореформену добу спричинена соціальними обставинами, пов'язаними насамперед із втратою землі, нездатністю адаптуватися за нових соціально-політичних умов. У цьому полягає й новизна конфлікту, викликаного самим життям, і способи його розкриття. Соціальна дійсність у малій прозі Т. Бордуляка урізноманітнює характер конфлікту, адже виступає у ролі «антигероя» художнього твору, що характеризує загалом новаторські тенденції української малої прози кінця XIX – поч. XX ст.

Список використаних джерел

1. Бордуляк Т. Твори / Т. Бордуляк. — К. : Дніпро, 1988. — 373 с.

N. OSMAK
Kyiv

COMPOSITE AND PLOT PECULIARITIES OF T. BORDULYAK'S SHORT FICTION (ON EXAMPLE OF THE STORY «HERE WE WILL GO, MY NIECE»)

The article describes the compositional and plot peculiarities of T. Bordulyak's short fiction. During analyzing the story «Here we will go, my niece», among innovative features are noted the harmony of imagery system, placement of composite elements, consistent pattern, a great ideological and emotional congestion, features of linguistic palette. The conclusion of the diversity of the conflict is made by making the social reality in the position of «anti-hero» in fiction story.

Key words: story, compositional and plot characteristics, language, fiction image.

Н. Д. ОСЬМАК
Г. КИЕВ

КОМПОЗИЦИОННО-СЮЖЕТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МАЛОЙ ПРОЗЫ Т. БОРДУЛЯКА (НА ПРИМЕРЕ РАССКАЗА «ОСЬ КУДИ МЫ ПИДЕМО, НЕБОГО!...»)

В статье раскрываются композиционно-сюжетные особенности малой прозы Т. Бордуляка. Анализируя рассказ, среди новаторских особенностей отмечено гармонию образной системы, композиции, огромную идейно-эмоциональную нагруженность, особенности языковой палитры. Сделан вывод о разнообразии характера конфликта путем вынесения социальной действительности в позицию «антигероя» художественного произведения.

Ключевые слова: рассказ, композиционно-сюжетные особенности, язык, художественный образ.

Стаття надійшла до редколегії 26.04.2015 р.